

EMPAEN GUIMANON

Ang Pagpalambo sa Kahinguhaan sa
Bagobo Tagabawa sa Toril

(Conserving the Natural Heritage of the Bagobo Tagabawa of Toril)

Toril Bagobo Tagabawa Ancestral Domain Association (TOBATADA)

Toril District, Davao City

Philippine Eagle Conservation Program Foundation, Inc.

Philippine Eagle Center, Malagos, Baguio District, Davao City, Philippines

+6382 324 1860 / +63 917 7198 093

info@philippineaglefoundation.org

Articulated by:

The Bagobo Tagabawa Council of Elders and Leaders

Documented by:

Archristine Saragena

Lordannie John Lanzo

Edwin Jan Bayocboc

Easer Jyde Reyes

Christine Nailes

Less Ley Mansilagan

Grace Alo

Rosemin Soria

Arlyn Cacananta

Edited by:

Jayson Ibanez

Archristine Saragena

Philippine Copyright

ISBN 978-621-8099-04-3 (Softbound)

ISBN 978-621-8099-06-7 (Portable Document Fomat)

SUGGESTED CITATION:

Bagobo Tagabawa. 2018. Empaen Guimanon: Ang Pagpalambo sa Kahinguhaan sa Bagobo Tagabawa sa Toril. Bagobo Tagabawa of Toril, Davao City, Philippines. 45 pp.

Copyright © 2018 Bagobo Tagabawa of Davao City

This document is prepared by the Philippine Eagle Foundation in behalf of the Bagobo Tagabawa of Davao City. Reproduction of this material is only allowed for study and training as long as permitted by and credited to the rightful owner.

Selling this document is not allowed.

Published by:

Philippine Eagle Conservation Program Foundation, Inc.

Layout:

Archristine Saragena

Cover Photo:

Impatiens sp. [Philippine Brown Deer food] © Lordannie John Lanzo

Brown Dove [Omen bearer] ©2004 Romy Ocon, www.pbase.com/liquidstone

Philippine Eagle ©Nigge Klaus

Lipadas River [Traditional Boundary] ©Lordannie John Lanzo

Ritual for the ICCA Declaration [in photo: Datu Jonathan Awing, Datu Docris Daug, and Elder] ©Archristine Saragena

View from the IADDA Site © Archristine Saragena

This publication is produced in partnership with GIZ-Coseram.

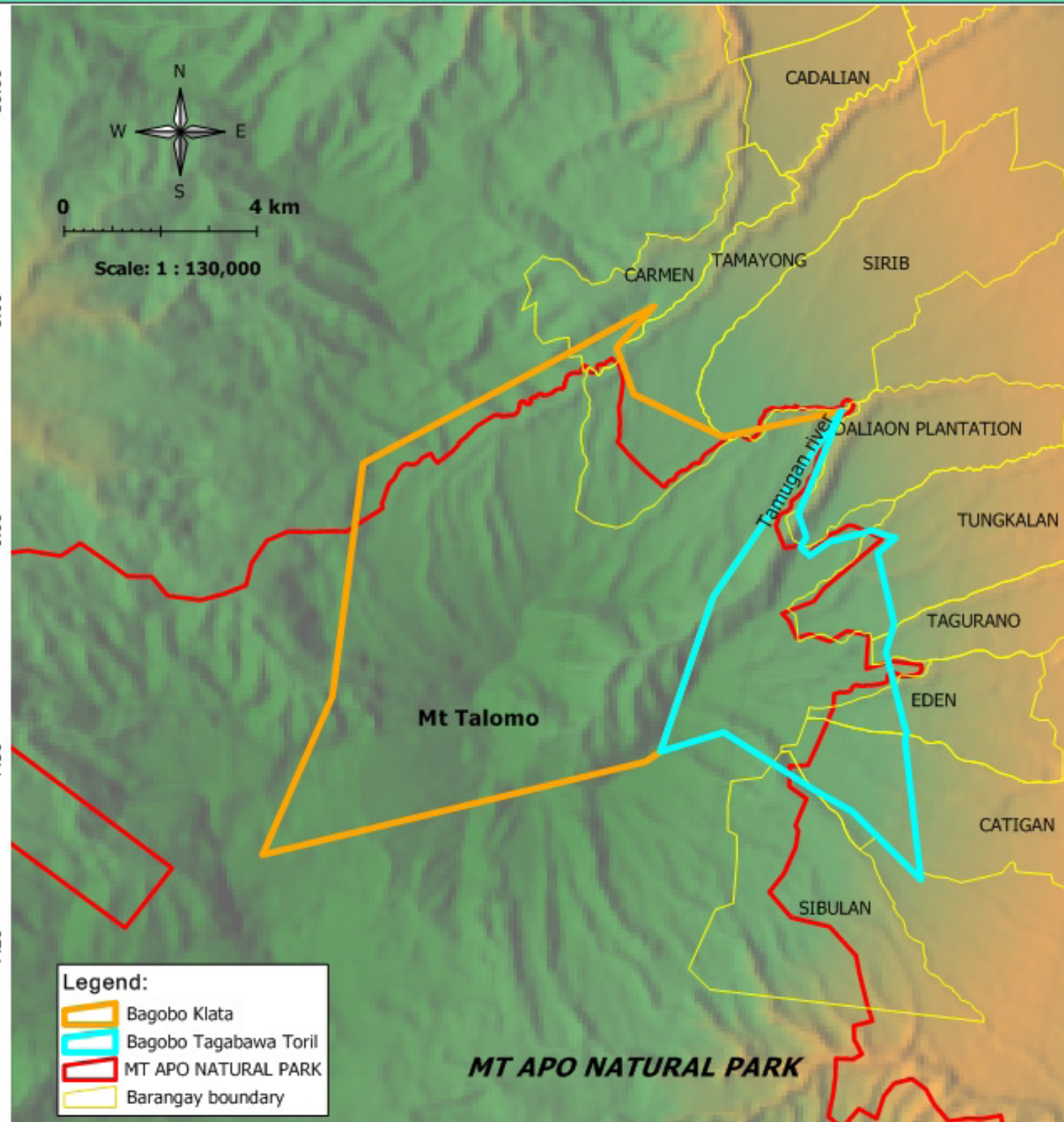
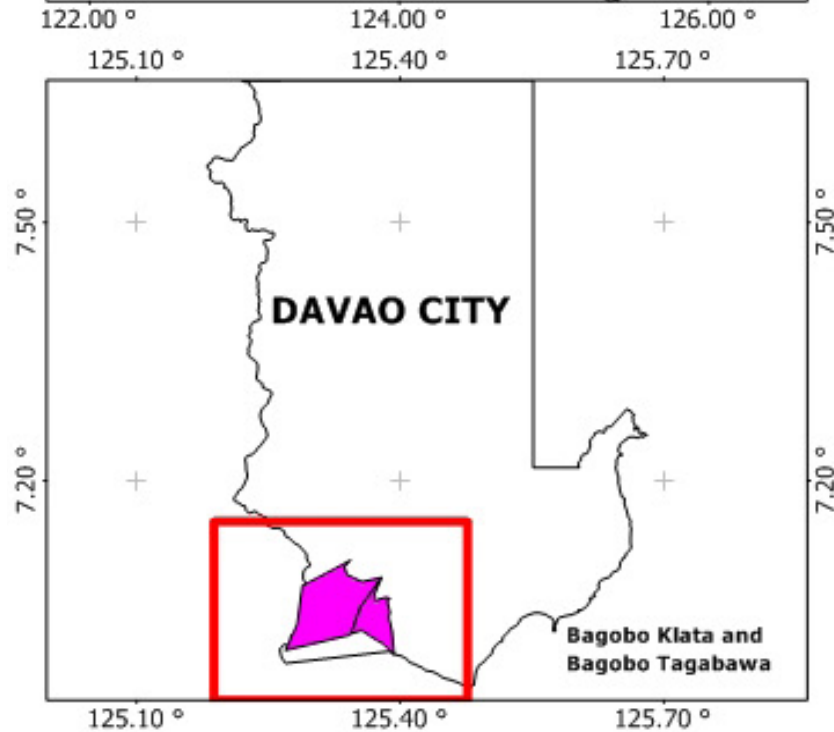
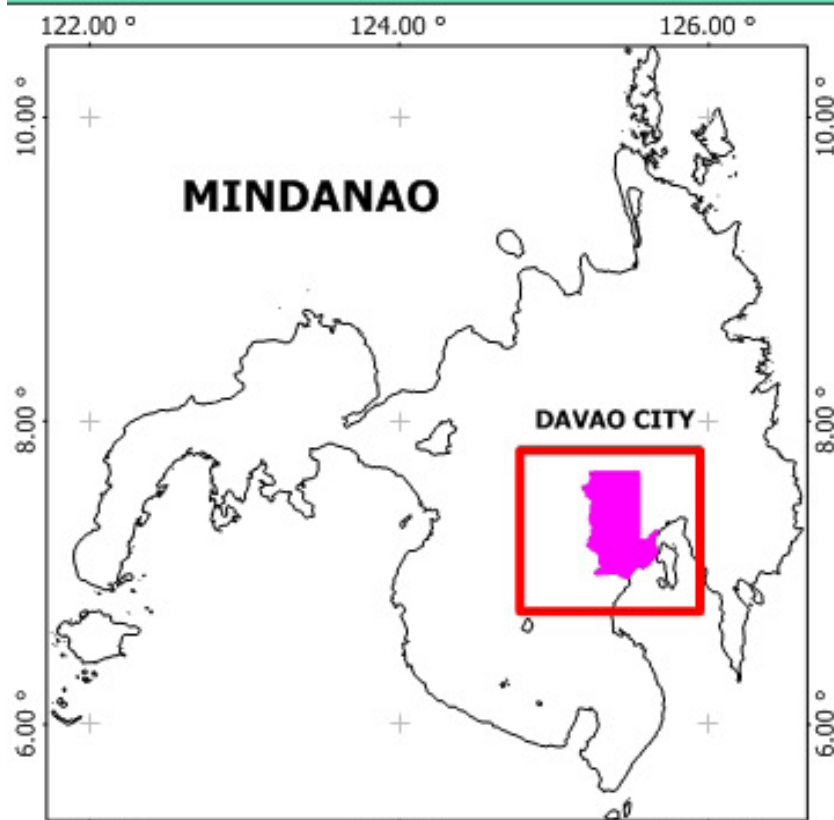
EMPAEN GUIMANON

Ang Pagpalambo sa Kahinguhaan sa Bagobo Tagabawa sa Toril

(Conserving the Natural Heritage of the Bagobo Tagabawa of Toril)

LOCATION MAP

Ang pangalan sa among tribo nga "*Tagabawa*" nagpasabot nga "gikan sa timog" kay kami nagpuyo sa timog nga lugar sa *Apo Sandawa*. Usa kami sa tulo ka tribo sa *Bagobo*, kauban ang *Obu Manuvu* ug *Bagobo Klata*. Sama sa among mga silingan nga tribo, ginatan-aw sad namo ang *Apo Sandawa* isip usa ka balaan nga lugar kay tungod diha ang gigikanan sa among mga kaliwat.

Ang *Bagobo Tagabawa* usa ka tribo nga nagdumala sa 2,244 ka ektarya nga yutang kabilin nga nahimutang sa Mt. Apo Natural Park nga napailalom sa NIPAs Act nga nagdeklara ani isip usa ka protektado nga lugar tungod sa nagkalain-laing kinabuhi nga anaa sulod ani.

Bahin sa pagdumala, ginasunod namo ang Indigenous Political Structure nga gipanguluhan ni *Matanum Docris Daug*. Ang IPS mao ang usa ka istruktura kung asa ipatuman ang mga kulturanhon ug tradisyonal nga pagdumala nga base sa among kustomanhong polisiya. Aduna sad kamiy Ancestral Domain Management Office, o kun ang ADMO nga mao ang magpatuman ug magpadagan sa mga legal nga mga kalihukan nga adunay relasyon sa yutang kabilin ug sa tribo. Kauban niining mga lederes ug konseho sa tribo, kami nagadahom nga ang *Bagobo Tagabawa* dili maulahi sa mga kalambuan ug kami maila isip usa ka tribo nga mao ang responsableng nagdumala sa among ancestral domain ug sa mga matang ug kahinguhaan nga anaa sulod niini. Kining tanan nga among ginabuhay alang sa kaayuhan sa among komunidad, dili lang sa karun na panahon apan ginadahum namo nga kani magmalampuson hangtud sa mga sumusunod nga henerasyon. Ginatan-aw namo nga ang kabatan-unan mao ang magpadayun sa among nasugdang kaayuhan para sa komunidad sa *Bagobo Tagabawa*.

Lipadas River

The word *Tagabawa* means "of the south" for we live in the southern region of Mt. Apo. We belong to the *Bagobo* sister tribes of Mt. Apo in Davao City, together with the *Obu Manuvu* and *Bagobo Klata*. Just like our neighboring indigenous groups, we also regard Mt. Apo as a sacred place as it is where our ancestors originated.

Our ancestral domain covers a total of 2,244 hectares of lands at the southern flank of Mt. Apo. Our lands overlap the Mt. Apo Natural Park, a government protected area legislated under the National Integrated Protected Area System (NIPAS) Act because of the rich and unique biodiversity it contains.

We govern our ancestral lands through our Indigenous Political Structure (IPS), and our overall leader is *Matanum Docris Daug*. Our IPS is based on our cultural and traditional governance system, which is largely guided by our knowledge of customary laws. We also have our own Ancestral Domain Management Office, or ADMO, who is our legal personality and service provider for all affairs affecting the ancestral domain and our tribe. We aspire to cope up with the changing times and the modernity it brings by actively and sustainably managing our ancestral domain for the benefit of the present and future *Bagobo Tagabawa* generations. Only our youth can sustain our indigenous identity and ways-of-life into the future, and so we expect so much from them.

Lipadas River

Ang Yutang Kabilin

Sukad pa sauna, ang pagdumala sa yutang kabilin ginapasiugdahan sa mga lideres sa komunidad. Ang mga lideres ginapili sa mga tao ug dili pinaagi sa pormal nga eleksyon. Ang pagkalider ginadesisyunan sa mga katigulangan pinaagi sa storya. Walay dokumento sauna pinaagi sa papel, maong ang mga pahayag sa katigulangan balaan, kung kinsa man ang dili mutuman niini mag-antos sa silot nga ihatag sa kalangitan.

Dili pareho sa karun, sauna ang mga leder wala gitawag nga *"Datu"*. Adunay duha ka klase sa lider, and isa ginatawag nga *"Matanum"*, usa ka utukan nga lider. Siya ang muhusay sa mga problema ug maoy musablag sa iyang sakop nga dili makakaya ug bayad sa ilang sala. Ang usa ginatawag nga *"Mapande"*, usa ka lider nga maayo muistorya ug mao ang mupanday ug mupahimutang sa plano diha sa kaayuhan sa komunidad. Ang usa ka lider dili kinahanglan nga taas ug naabot sa edukasyon, o tao nga nanag-iya ug dagkong yuta; ang pagkalider sa tribo makita sa iyang kahanas sa paggiya sa mga tao diha sa malinawon ug magmalamboong pagpuyo.

The Ancestral Domain

The management of our ancestral domain has always been by the leaders of our communities. These leaders were chosen by the community members, not by formal elections though, but through their legitimate elders, who decide on new leaders through their personal knowledge of the deeds and meritorious works of the candidate. The selection and declaration are based on orally transmitted custom laws, not based on written documents. And this is the reason why the words of our elders are sacred, and whoever defies those words can face punishments.

The honorary title of *"Datu"* is not an organic *Tagabawa* title. Instead, there are two honorifics used to address a leader, one is *Matanum*, and the other is *Mapande*. An intelligent and wise leader, the *Matanum*, is the person who arbitrates and settles disputes. His assistance also extends to constituents unable to pay for moral damages by taking on the payment in behalf of the offender. The *Mapande*, on the otherhand, is an articulate speaker who makes and implements plans in the community. A leader need not be formally educated nor should own big parcels of lands to become a leader. A true leader is defined by his skills in guiding his people towards a peaceful and prosperous future.

Karun, adunay duha ka personahe nga nagdumala sa *Bagobo Tagabawa*: ang *Matanum* nga mao ang magdumala sa tribo ug mao ang muatubang sa tanang problema sa tribo; ug ang kapitan sa barangay nga sakop ang barangay nga gidumalaan, apan wala siya nagaapil sa problema sa tribo gawas kung duolan na sya arun masulbad ang isyu nga ginaatubang sa hingtungdan.

Kaniadto, dili pwede nga muapil ang kababainhan sa pagliderato ug paghusay diha sa kasamok o problema nga ginaatubang sa tribo, tungod kay kini nga katungdanan ginapapelan sa mga kalalakin-an kay tungod sila ang nagaprotekta sa tribo. Ang babae muserbisyo ug mutabang sa panginahanglanon sa iyang bana, siya sad ang manguma ug mutikad sa yuta, ug mag-atiman sa mga anak. Kaniadto sad, pwede nga magduway ang usa ka lider, o mudungag ug asawa arun tabangan ang unang asawa sa mga responsibilidad sa panimalay ug arun mapadaghan ang ilang liwat. Apan, dili tanan pwede nga magduway—pwede lang ning buhaton kung aduna siyay dako nga yuta, adunahan arun masuportahan ang iyang mga asawa, ug adunay pagtugot sa unang asawa. Ang una nga asawa mao ang mangita sa duway, ug kung musugot ang babae, sabwagan ang unang asawa sa iyang bana ug sya ang mamahimong silbi Mayordoma sa balay ug mao ang magdumala sa pagpadagan niini.

Apan sa karun, ang pagduway wala na ginahimo sa tribo tungod sa mga balaod sa nasud ug ang kababainhan sad karun makusganon na diha sa pagbarog sa ilang prinsipyo isip usa ka importante nga parte sa tribo. Ginahatagan ug importansya sa mga kalalakin-an ang kababaihan, gani bawal kini sila nga gunitan o tutokan sa lalaki ang usa ka dalaga kay pwede nga silutan o patyon depende sa desisyon sa pamilya sa babae.

An Elder with Matanum Jonathan Awing and Matanum Docris Daug during a ritual

Today, two leaders govern the *Bagobo Tagabawa* political affairs: the *Matanum* who is the customary leader; and the democratically elected Barangay Captain who has jurisdiction over communities as prescribed under the Local Government Code (RA 7160). The *Matanum* has jurisdiction over issues involving indigenous peoples, and with the Barangay Captain helping out only if his/her help is sought by the *Matanum*.

In the past, women were not allowed to lead and settle disagreements because these roles are performed by men who were believed to be as the able protectors of the tribe. Custom rules expect women to serve their husbands, tend the farmlands, and take care of their children. Men can also have multiple wives who will help meet domestic and social responsibilities of the household, and to help extend their family line. But only those with adequate resources (e.g. has large portions of lands and has wealth) can take several wives. The consent of the first wife must also be sought. In certain cases, it is the first wife who looks for a second wife. This practice of having multiple wives is no longer practiced though and has been replaced by rules of formal monogamy.

Panginabuhian sauna ang pagpanguma ug pagpangayam. Tungod kay wala pay titulo, ang kayutaan sauna komunal, apan kini ginadumalaan sa mga lider arun mapahimutang ang mga mag-uuma. Ang yuta nga umahon hagbasan lang kutob sa kaya nga tikarun sa mag-uuma. Sa pagpangayam, ginadili ang pagdakop ug hayop sa lahi nga teritoryo o sa yuta nga gidumalaan sa lahi nga lider, maong importante nga istoryahon sa usa ka lider iyang mga sakop kung asa lang taman pwede mangayam—kung makapangayam sa lahi nga teritoryo, adunay tulubagon ang lider ug ang nangayam diha sa nagdumala sa yuta. Kung adunay gigukod nga binaw o baboy ihalas ug nilampas kini sa lahi nga teritoryo, adunay negosasyon nga pagahimoon ug sabutan ang pagbahin sa nadakpan nga hayop.

Diha sa yutang kabilin makita ang nagkalain-laing mga tanom ug hayop nga adunay kulturahon ug tradisyonal nga pulos alang sa *Bagobo Tagabawa*. Ang kining mga kabtangan diha sa yutang kabilin among ginatawag nga "*Empaen Guimanon*"—ang *Empaen* buot pasabot mga kabtangan sulod sa yutang kabilin, ug ang *Guimanon*, buot pasabot "mga gilauman". Ang *Empaen Guimanon* mao ang mga butang sa yutang kabilin nga maoy gilauman alang sa umaabot nga panahon. Kini ginagamit pangkonsumo ug ginakaon sa tribo. Adunay mga panambal nga makita sa kalasangan, apan kasagaran ani nga mga matang ang manambalan lang ang nakabalo kung unsa kining mga tanom o parte sa hayop ang itambal sa mga sakit nga matagamtaman sa usa ka tao.

The main livelihood in the past are farming and hunting. No formal land titles exist, and the lands were communally owned. Lands that were cleaned, occupied, and held for a long time are however treated as private properties whereby ownership by the occupant of the crops, trees and other "fruits of the land" are respected. Traditional hunting areas are also clearly bounded between community owners. No one can hunt in another family or village's territory unless consent is sought. Knowledge of boundaries is important among leaders because trespassing by any of their constituents holds the leaders accountable. If a deer or pig wanders into a different territory during the hunt, mandatory sharing of the spoils of the hunting is expected.

Our ancestral domain is at the same time home to different plants and animals that have cultural and traditional significance us. We refer to all of these as our "*Empaen Guimanon*".

Empaen is a collective term for all the resources found within our ancestral domain. *Guimanon*, on the other hand, means "hope". Together, *Empaen Guimanon* refer to all the natural resources we have inside the ancestral domain as natural treasures that brings hope for a better life to all *Bagobo Tagabawa* residents of the present and the future. These precious resources include plants and animals that we utilize as food, and traditional medicines that can be found in the forests.

With respect to herbs and animal products that we use for healing, our manambalan plays an important role. Without him/her, traditional healing stops.

Ang panit sa Kalingag ginalaga hangtud sa mahurot ang duga niini ug maadto sa tubig usa ka epektibo nga tambal sa sakit sa tiyan, ang uban ginahimo sad kini nga alak nga makatambal sad sa uban pa nga balatian. Ang panit sad sa anitap ginalaga ug ginapainom sa tao nga naay bughat. Ang tanom nga ginatawag nga balaba ginahimo sad nga ilimnon. Kung ang pasyente nangatol tungod sa dahon sa alingatong, kuhaon ang lawas duol sa ugat ani, kiskison ug kuhaon ang duga ug mao ang itambal sa nangatol nga parte sa lawas. Ang dugos sa putyukan tambal sad kay gikan kini sa duga sa nagkalain-laing tanom.

Ang pangtina sad ginakuha sa lasang—ang kahoy nga ginatawag nga Kinarum mao ang ginagamit alang sa tina para sa mga kolor nga brown, green, ug pula. Ang kahoy nga angilo ginagamit sa tinta sa pagtatoo sa tiyan sa babae ug bukton sa lalaki, ug ang kolor niini yellow ug itom nga musiga sa ngitngit. Ang mga gina-tattoo saunang panahon ang letra sa *Bagobo Tagabawa*, ug kani ginabutang sa tiyan sa babae ug bukton sa lalaki, apan sa karun na panahon wala na ni ginahimo.

Ang duga sa white lawaan ug saumayag ginagamit nga pangsuga, ginaingun sad nga ang duga pwede nga himoon nga pangpapilit. Ang bunga sa lumbang ginahimo sad nga suga—ginalung-ag, unya dukdokon arun makuha ang sulod nga mao ang tuhugon sa alambre ug gamiton nga pangsuga.

Ang kawayan aduna say kapuslanan alang sa tribo kay mao kini ang ginagamit nga inumanan ug tubig ug lutuanan ug sud-an ug kan-on.

Our *Empaen Guimanon* includes our medicinal plants. The *kalingag* (Cinnamon tree) for example is a medicinal tree. Its bark is boiled as an effective medicine for stomachache. Others boil the bark and ferment them into wine that is then used to cure other ailments. The bark of another tree called *anitap* is boiled and taken by a person who just recovered from a major ailment. Another medicinal herb is *timpod*, which is claimed to be a powerful antiseptic of wounds. A plant called *Balaba* is made into wine. The *alingatong* (nettle plant) is food to the wild deer, but its the extract of its branch is also used as an ointment to treat dry skin. Honey is also believed to be therapeutic as it came from the nectar of different plants.

Traditional *Bagobo Tagabawa* tattooing utilize plant extracts. One such tree is *Kinarum* (probably *Diospyros* sp.) whose leaves and bark when pounded to a pulp and boiled would bring forth natural dyes of black, brown, green, and red. Another source of natural dye is a tree locally called *angilo*. Its dye extract consists of yellow and black pigments that glow in the dark. The usual themes of tattoos were the *Bagobo Tagabawa* scripts and are tattooed in a woman's belly and a man's arm. However, skin art is no longer practiced in recent times.

The sap from the White Lauan and Almaciga trees can be used to build fire. The fruit of the *Lumbang* tree (candle nut tree) can be another source. The fruits of *Lumbang* are boiled and once the outer shell is soft and can be removed, the insides are skewered to a wire and is ready for lighting.

Like in many parts of the country, bamboo has many practical uses, including as traditional pots for cooking and for water storage.

Sa mga kahayupan, prominente ang alimokon kay mao kini ang sinyales sa kultura sa tribo. Kini nga langgam nagdala ug duha ka sinyales—kalinaw ug katalagman. Matud pa, naa kiniy tingog nga nagapasabot nga dili dapat mudayon ug lakaw ang nakadungog niini. Mao ni ang rason kung nganong ang mga alimokon ginakulong sauna sa mga pangulo sa *Bagani* arun makabalo sila kung angay ba sila nga mupadayun sa ilang mga pagahimuon. Sinyales sad alang sa mga *Bagani* nga kung sagunson ang pagtingog sa alimokon, makasugat silag dili maayo sa ilang mga lakaw. Kung ang alimokon mutingog dayun pagtalikod sa tao, dapat nga mubalik sya sa iyang gigikanan kay nay muabbot nga bisita.

Ang kalaw mao ang orasan sa tribo sauna, ug ang kwaho nagahatag ug talimad-on nga adunay mahitabo nga dili maayo kung mutingog kini sa alas dose sa kagabhion. Natural nga pangpatay sa insekto ang milo tungod sa iyang baho. Samtang ang binaw ug baboy ihalas panud-an sa mga lumad. Ang hayop nga Kulihi ug mutingog nag buot pasabot nga adunay kaparyentehan nga namatay.

Sa lasang sa *Bagobo Tagabawa*, adunay bitin nga ginatawag nga *mamagkit*, usa ka bitin nga taas ug nipis nga bitin. Kani nga bitin gituohan nga balaan kay kini magbalantay sa lasang ug sa mga balaang bungtod sama sa Makasandig ug Bongolanon. Ginaingun nga kung naay makita nga naputol nga kahoy apan buhi pa ang lawas, giagian kini sa *mamagkit*. Naa say hayop nga ginatawag nga *lipatok* nga makahilo ang lawas niini. Murag baboy ang itsura pero mas mubo ug walay tiil, ug mamatay ang maski unsa nga mudikit ani ug makita kini sa Makasandig.

For the animals, the white-eared brown dove is of cultural importance to the tribe. This bird is a bearer of two signs— peace and catastrophe. It is said that the brown dove makes several kinds of calls or vocals. One call type would suggest that it is not ideal to continue with one's journey. Another type of call indicates that it is safe for a person to continue with their trip. Accordingly, this is the reason why the ancient *Bagani* leaders keep a brown dove as pet so they will get advice on whether it is safe to push through with their plans. If the brown dove makes a continuous, rapid sound, it is a sign that something bad will happen. If the brown dove calls right after the person turned his back, the person should return because a visitor will soon arrive.

Hornbills were regarded as timekeepers in the past, and owls are said to bring bad omen when heard at midnight. Palm civets are said to ward off insects because of its their smell. Deer and wild pig were utilized for food by the tribe. Lastly, when a *kulihi* is heard, it means a relative died.

In the forests within the *Bagobo Tagabawa* territory, several mythical creatures believe to exist. One is a long and thin snake called *mamagkit*. This snake is believed to be sacred because it is a guardian of the forests and of sacred mountains such as Makasandig and Bongolanon. It is said that whenever one sees a tree whose branches were cut down, a *mamagkit* passed by those trees. Another animal is called the *lipatok*. It looks like a pig but is shorter and has no legs. Its body is also said to be poisonous that whatever lifeform sticks to it dies. It is believed that it lives in Makasandig.

Naa say mga hayop nga ginagamit sa panambal. Isa niini ang baksan—ang apdo ginagamit nga tambal sakit sa tiyan, ang itlog ug lawas niini makaon, ang bukog ginahimo nga bakos pangdependa sa dautan, ang unod niini makapakusog sa lawas, ang mantika ginagamit sa panghilot ug panambal sa mga sakit sa panit, ug ang luno ginasunog ug ginapahid sa tiyan sa buntis arun dili maglisod ug panganak. Ginagamit sad ang bakos sa unggoy arun dili maglisod ug panganak ang buntis nga makuha lang sa mananabang ug mao ang ipalina o ibakos sa buntis. Ang ikog sa kasili ginapaig ug ang uling maoy ginapahid sa tiyan sa buntis.

Ang mga hayop sa kalasangan wala lang naghatag ug panambal, sinyales, ug pagkaon sa amoa, apan ang kinaiya sa mga mananap analohiya sad sa among tribo nga dapat panumbanan o dapat nga dili sundon.

There are also animals used for medicine. The *Baksan*, (Reticulated Python), a species of non-poisonous snake, has medicinal benefits. Its bile is used to treat stomach ache, its eggs and meat can be eaten, and the spine is used as belt against bad spirits. Its meat is also believed to strengthen the body, its body fat used as oil for massage and for treating skin ailments, while the dead skin is burned and rubbed to a pregnant woman's belly to ease birth. A certain wild vine regarded as the belt of the money can only be obtained by the *mananabang* and is used for *palina* or as a belt by a pregnant woman to ease childbirth. The tail of the freshwater eel is also burned to ashes and applied as ointment to the belly, also to make childbirth easier.

The animals in the wild are not only used for medicine, omen, and food, but also used as models of human behavior. Animals exhibit peculiar behaviors, and these are observed by the tribe and turn into symbolic models of how to properly behave in the society.

A Forest Guard during the Biodiversity Assessment

Uwak

Dili dapat sundun kay matud pa, tanang pangutana “wa” gihapon ang tubag. Kani sad nga langgam sumbanan sa mga bakakon nga mga tao.

Maya ug Tamsi

Sundugon ang batasan sa Maya ug Tamsi nga maningkamot ug gama sa ilang kaugalingong balay, ang tao sad dapat maningkamot sa arun mapaayo iyang kahimtang.

Togkolling:

Batasan ani nga langgam nga sabay ang usa ka grupo nga mulupad ug mutugpa, usa ka simbolismo sa panaghiusa nga mao dapat sundon sa tribo.

Manatad

Adunay batasan nga mukaon lang sa salin sa ubang hayop ug maghulat ra kung naay muabot. Kani nga batasan dili daw kinahanglan nga sundon kay kini simbolismo sa pagkatapulan.

Crow

The behaviour of constantly saying “wa” (its sound) should not be followed, as it signifies that whatever is already in front of them, they still say “wa”, meaning nothing. According to the elders, crows are the models of dishonest people.

Maya and Sunbird

Both birds make their own homes where their offspring will be safe. This behaviour should be followed by people in terms of self-perseverance towards a comfortable life.

Birds that fly in flocks, symbolizing unity that should be followed.

Emerald Dove

Noticeable behaviour of eating what is left by other birds, symbolizing dependence and laziness.

Ang kalasangan adunay importante nga katungdanan diha sa among kasaysayan isip *Bagobo Tagabawa*. Sa pagka karun, importante sad kini nga parte sa among adlaw-adlaw nga kinabuhi kay tungod ang tubig ug ang limpyong hangin nagagikan sa kabukiran.

Arun mahibal-an ang kasamtamang sitwasyon sa among yutang kabilin, usa ka ebalwasyon ang gipatigayun diha sa Barangay Daliaon Plantation, Toril District, Davao City. Ang bakanteng luna didto ginagamit sa mga katawhan isip uma sa kape. Sa mga transect nga gihimo, pinakaduol nga tubig ang Lipadas River.

Sa nahimo nga mga transect, klase-klase nga langgam, hayop, ug tanom ang nakita. Diha sa may Lipadas, nakita ang bata nga agila nga nagbatog sa usa ka punuan. Usa kani ka garbo alang kanamo nga mahibal-an nga ang usa ka talagsaong langgam diha nakita. Ang mga kalaw, nga adunay kapuslanan sa tribo sauna, naobserbahan sad sa area, maski pa kabalo kami nga nagkagamay nalang ilang ihap.

Tanom nga
pagkaon sa binaw

A young Philippine Eagle spotted perching on of the trees along Lipadas

The forest has played a vital role in the history of the *Bagobo Tagabawa*. Today, our ancestral forests continue to play an important part of our day-to-day lives. For example, the clean air and water we need to survive come from the mountains above our villages.

To know the status of our ancestral domain, we did an inventory of our trees and animals together with the staff from the Philippine Eagle Foundation (PEF). We went to Barangay Daliaon Plantation, in Toril District, Davao City and recorded the trees, birds, and mammals we have seen along this region.

Close to the survey lines that the IP and PEF researchers have established is the Lipadas River. The river is a natural boundary and a common-access area between our group and the adjacent *Bagobo Klata* communities. They observed several birds, mammals, and trees along those transects. Remarkably, a young Philippine eagle was spotted near the Lipadas River. We knew that Philippine eagles live inside our ancestral forests, but it is only now that we knew where they are nesting. This sighting is a pride for us; knowing that the great Philippine Eagle or Banog is nesting within our territory.

Hornbills, which are also valued by our tribe, were also observed in the area. But admittedly, these birds have diminished in numbers.

MGA LANGGAM/ BIRDS		
Common Name	Conservation Status	Distribution
Philippine Serpent Eagle	Least Concern	Endemic
Philippine Eagle	Critically Endangered	Endemic
White-throated Kingfisher	Least Concern	Native
Scarlet Minivet	Least Concern	Native
Tarctic hornbill	Endangered	Endemic
Rufous Hornbill	Vulnerable	Endemic
Coppersmith Barbet	Least Concern	Native
White-eared brown dove	Least Concern	Endemic
Amethyst brown dove	Least Concern	Endemic
Yellow-breasted Fruit-Dove	Least Concern	Endemic
Brush Cuckoo	Least Concern	Native
Buzzing flowerpecker	Least Concern	Endemic
Fire-breasted flowerpecker	Least Concern	Native
Olive-capped flowerpecker	Least Concern	Endemic
Orange-bellied Flowerpecker	Least Concern	Native
Philippine Falconet	Least Concern	Endemic
Citrine Canary-Flycatcher	Least Concern	Native
Mountain Verditer-Flycatcher	Least Concern	Native

MGA LANGGAM/ BIRDS		
Common Name	Conservation Status	Distribution
Cryptic Flycatcher	Least Concern	Endemic
Little Pied Flycatcher	Least Concern	Native
Black-and-cinnamon fantail	Least Concern	Endemic
Grey-hooded Sunbird	Near Threatened	Mindanao Endemic
Metallic-winged Sunbird	Least Concern	Endemic
Elegant tit	Least Concern	Endemic
Philippine Hanging parrot	Least Concern	Endemic
Philippine bulbul	Least Concern	Endemic
Stripe-breasted Rhabdornis	Least Concern	Endemic
Bukidnon Woodcock	Least Concern	Endemic
Velvet-fronted Nuthatch	Least Concern	Native
Mountain Tailorbird	Least Concern	Native
Philippine leaf warbler	Least Concern	Endemic
Short-tailed starling	Least Concern	Native
Coledo	Least Concern	Endemic
Brown Tit-babbler		
	Least Concern	Endemic
Philippine Trogon	Least Concern	Endemic
White-browed shortwing	Least Concern	Native
Cinnamon ibon	Least Concern	Endemic
Mountain White-eye	Least Concern	Native

These mammals and trees were also seen during the surveys:

MAMMALS/ MGA HAYOP		
Common Name	Conservation Status	Distribution
Asian Palm Civet	Least Concern	Native
Lesser Long-tongued Fruit Bat	Least Concern	Native
Lesser short-nosed fruit bat	Least Concern	Native
Long-tailed Macaque	Least Concern	Native
Philippine Deer	Vulnerable	Philippine Endemic
Philippine Squirrel	Least Concern	Philippine Endemic
Philippine Warty Pig	Vulnerable	Endemic

PLANTS/ MGA TANOM		
Common Name	Conservation Status	Distribution
Bamboo		
Palm		
Australian pine tree/ agohe	Least Concern	Native
Cinnamon	Vulnerable	Native
Avocado	Least Concern	Native
Bakan	Not Assessed	Native
Philippine oak tree	Least Concern	Native
White Lauan	Critically Endangered	Endemic
Red Lauan	Critically Endangered	Endemic
Philippine Mahogany, White Lauan	Critically Endangered	Endemic
Tanguile	Critically Endangered	Endemic
"Sagimsim tree"	Not Assessed	Native

PLANTS/ MGA TANOM		
Common Name	Conservation Status	Distribution
Nato	Vulnerable	Endemic
Palo verdi	Not Assessed	Native
Agaru	Not Assessed	Native
Arum	Not Assessed	Native
Balete	Not Assessed	Native
Alilem	Not Assessed	Native
Taun Tree	Not Assessed	Native
Magilik	Not Assessed	Native
Almasiga	Vulnerable	Native
Tinikaran	Not Assessed	Native
Hagimit	Not Assessed	Native
Igem	Least Concern	Native
"Alingilan"		
"Tumog"		
"Malatambis"		
"Lumbuy-lumbuy"		
"Pawang tree"		

Indeed, our ancestral domain is a home to a diversity of life forms that are natural resources for the *Bagobo Tagabawa* way of life. All of these are our *Empaen Guimanon*—the foundations of a better future for us. We want to preserve and conserve the *Empaen Guimanon* for the next generation.

Ang among yutang kabilin puluy-anan sa mga nagkalahi-lahing mga mananap ug tanom, ug kini mao ang among Empaen Guimanon--ang mga kabtangan diha sa yutang kabilin nga mao ang paglaum sa among tribo. Gusto namo nga mapreserba ug makonserba ang Empaen Guimanon alang sa sumusunod nga henerasyon.

Lipadas River

Nagatuo sad kami nga ang naa sa sulod sa lasang ang mga espiritu ug nagpuyo sa mga dagkong kahoy, sapa, ug dagkong bato. Ang *Manunggod* maoy magbalantay sa kalasangan ug kahayupan. Mao kini nga espiritu ang among ginahalaran kung naay pangayunon nga matang nga anaa diha sa sulod sa kalasangan. Alang sa katubigan, ang *Gamu-gamo* ang magbalantay niini ug arun dili mabuyagan ang tao, ihilam-os niya ang tubig nga simbolo sa iyang pagrespeto ug paagi sa pag-abri sa pultuhan arun makaistorya sila kung nay pangayunon o ihangyo.

Naa sad kamiy ginatawag nga *Tarabawian*, usa ka mananambal nga gipili sa mga espiritu ug maoy ilang ginasultian kung asa ang mga sagrado nga lugar. Ang *Pantibog* mao ang espitu sa kaliwatan, kaalam, ug panaghiusa, samtang ang Karang mao espiritu nga nagadala ug dili maayo nga panghuna-huna sama sa pagkaibog sa asawa sa uban.

Diha sad sa kalasangan napahimutang ang mga lugar nga sagrado, ug sa uban nga panahon, delikado. Ang kani nga mga lugar mao ang Makasandig, mga balete, dagkong kahoy, ug mga dagkong bato.

We have a person referred to as the *Tarabawian*, a healer chosen by the spirits with whom they relay where the sacred places are.

We also believe that in the forests, there are spirits living in huge trees, rivers, and huge rocks. The *Manunggod* are the guardians of the forest and animals. This is the spirit whom we offer rituals to when we ask for anything that is inside the forests. The *Gamu-gamo* is the spirit of the water. To show respect to the *Gamu-gamo*, one must wash his/her face with the water from a big river to open doors to communicate with it, ask for anything or to protect oneself from the evil spirits. The *Pantibog* is the spirit of fertility, wisdom, and unity; while a *Karang* is a spirit of punishment and of envy or lust.

In the forests lay the sacred places, that at times, are also dangerous places to visit. These places are the Makasandig, where huge trees, and huge rocks are found. These are where the spirits reside.

Ang among yutang kabilin mao ang panimalay sa among kasaysayan isip *Bagobo Tagabawa*. Ang lugar nga ginatawag nga *Halaran*, usa ka importante nga lugar tungod kay diri nagahatag ug halad ang among katigulangan usa mangayam. Ang lugar nga ginatawag nga *Sinasaran* usa ka dako nga lugar pangayaman sa katigulangan.

Ang mga dagkong sapa mao ang mga tradisyunal nga mga utlanan sa mga teritoryo. Ang *Lipadas* mao ang nagpatunga sa teritoryo sa *Bagobo Klata* ug *Bagobo Tagabawa*, samtang ang sapa sa *Baracatan* mao ang muhon sa *Barangay Catigan* ug *Barangay Sibulan*.

Naa say mga lugar kung asa nagpuyo ang nagkalahi-lahing mga clan sa *Bagobo Tagabawa* sama sa *Arang Village*, *Gumaling Village*, *Awing Village*, ug *Daug Village*. Sa pagkakarun, wala nay namuyo aning mga lugara tungod kay ang mga pamilya nga anaa diri sauna nanganaug sa ubos.

Naay usa ka lugar sa *Barangay Tagurano* nga ginatawag nga *Tamporong*, buot pasabot “batuganan sa Agila”. Sumala sa mga katigulangan, diri makita ang usa ka agila nga magbatog sa mga kahoy niini. Apan tungod sa pagsulod sa mga dayuhan ani nga lugar, kani karun naguba na.

Our ancestral domain bears the history of the *Bagobo Tagabawa*. The place we call *Halaran*, an area where offerings are made, is a significant landmark in our landscape. A place called *Sinasaran*, on the other hand, is a hunting ground to our ancestors.

Rivers are also treated as traditional boundaries. The *Lipadas* River is the traditional political boundary between the *Bagobo Tagabawa* and *Bagobo Klata* territories, whereas the *Baracatan* River is the traditional boundary between two sub-territories of the *Bagobo Tagabawa* – the *Tagabawa* of *Toril* and the *Tagabawa* of *Sibulan*.

Several villages by traditional families or clans once were the core settlement areas of the ancestral domain. These villages were the *Arang Village*, *Gumaling Village*, *Awing Village*, and *Daug Village*. These villages have splintered into multiple centers and villages because of in- and out-migration.

A specific place in the *Barangay Tagurano* is called the *Tamporong*, which literally means “perch of the Eagle”. According to the elders, a huge eagle is commonly seen in the area, transferring perches on its trees. However, due to intrusion in the area, the area is already deforested.

Kaning tanan nga anaa diha sa yutang kabilin importante sa amo isip Bagobo Tagabawa. Tungod sa among nakita ang bili niini, nihimo kamig mga polisiya nga dapat sundun sa kung kinsa man ang gusto nga musulod diha sa among kayutaan.

Bagobo Tagabawa Community Rules

1. Tanan nga proyekto mapagobyerno o pribado muagi gyud ug FPIC (Free Prior and Informed Consent).
2. A. Hugot nga ginadili ang pagpamaligya ug pagpang-apod-apod ug luna sa ancestral domain.
B. Bawal ang pagpanghilo sa kasapaan
3. Bawal ang pagpanguha ug tanang matang sa tanom
4. A. Bawal ang pagputol ug kahoy, gawas lang kung gamiton sa tribo sa paghimo ug lungon ug tribal hall
B. Bawal ang kaingin.
C. Organic farming lang ang pwede nga pamaagi sa pagpanguma ang pwede buhaton sa ancestral domain
5. Bawal ang pagmina.
6. Ang tanang migrants nga nagagamit sa kahinguhaan sulod sa ancestral domain magbayad ug Royalty fees.
7. Ang IP migrants ug non-IP migrants nga nagtikad ug 10 hectares bilinan lang ug 1 hectare
8. Ang tanan nga makalapas sa balaod ug sa mga patakaran adunay pagaatubangon nga silot.

All resources within our ancestral domain are important to us as Bagobo Tagabawa. We saw its value, and so we crafted policies that should be followed by whoever wishes to go inside our lands.

Bagobo Tagabawa Community Rules

1. All projects-- government or private-- should undergo FPIC (Free Prior and Informed Consent).
2. A. Selling and dividing land in the ancestral domain is strictly prohibited
B. Use of poison in rivers is not allowed.
3. Poaching of plants in the ancestral domain is not allowed.
4. A. Cutting of trees in the ancestral domain is prohibites, except for tribal hall and burial uses of the Bagobo Tagabawa.
B. Kaingin is not allowed.
C. Only organic farming is allowed in the ancestaral domain.
5. Mining is not allowed.
6. All migrant resource users shouldd pay royalty fees.
7. All IP and non-IP migrants who are using 10 hectares of land located in the ancestral domain shall use only 1 hectare for farming.
8. All who fail to abide to the stipulated policies and regulations shall be santioned.

Ancestral Domain Management Office Members

A. Three members from each barangay situated in the Ancestral Domain, composed of IPMR/ Tribal Chieftain, IP Women, and IP Youth

Ancestral Domain Barangays:

1. Daliaon Plantation
2. Tungkalan
3. Tagurano
4. Eden
5. Catigan

B. One elder representing the barangays outside the ancestral domain

1. Tagluno
2. Baracatan
3. Tibuloy
4. Lizada
5. Marapangi
6. Lubogan
7. Bayabas
8. Kilate
9. Toril Poblacion
10. Alambre
11. Camansi
12. Mulig
13. Bankas Heights
14. Bato
15. Crossing Bayabas
16. Daliao

ADMO
during mapping

Ancestral Domain Management Office Mga Polisiya

1. Ang tanan nga mosulod sa Ancestral Domain muagi sa ADMO
 - A. Pribado nga kompanya ug investors
 - B. Non-IP settlers and migrants
 - C. IP migrants nga dili *Bagobo-Tagabawa*
2. Ang tanan nga nahisgutan sa No.1 maghimo ug legal nga kasabutan sa ADMO:
 - A. Lima (5) ka tuig nga kontrata alang sa mga pribado na mga kompanya ug investors.
 - B. Non-IP settlers/ migrants and IP nga dili *Tagabawa* Tribe of Toril District:
 - b.1 Kung sobra sa 1 ka ektarya ang giokupar sa migrant, ibalik sa tribo ang sobra.
 - b.2 Kung ang non-IP and IP nga dili Tagabawa, mobaligya ug area sulod sa AD, bawion sa ADMO ang area.
 - b.3 Ang non-IP og IP nga dili *Tagabawa* nga nakatikad na daan sa area before and after IPRA law, makigkontrata gihapon sa ADMO.
 - b.4 Ang non-IP og IP nga dili Tagabawa nga nagtikad ug luna sulod sa ancestral domain nga namatay, dili pwede i-transfer sa iyang igsoon/ paryente gawas lang sa iyang anak. Kung walay anak, ibalik ang area sa ADMO.

Ancestral Domain Management Office Policies

1. All who will enter the ancestral domain shall report to ADMO:
 - A. Private companies and investors
 - B. Non-IP settlers and migrants
 - C. Non- Bagobo Tagabawa IP migrants
2. All mentioned in No. 1 shall make sa legal agreement with the ADMO:
 - A. Five-year contract for private companies and investors.
 - B. Non-IP settlers/ migrants and Non-*Bagobo Tagabawa* IP Migrants of Toril District:
 - b.1 Excess of one hectare used should be returned to the tribe
 - b.2 Sold areas in the ancestral domain shall be confiscated by the ADMO
 - b.3 Migrants who used an area in the ancestral domain before and after IPRA law shall make an agreement with ADMO
 - b.4 In case of death of a migrant resource user, the land shall only be passed down to his/her child/children, but not to siblings or relatives. If the resource-user does not have a child, the area will be returned to ADMO.

Pamalaod sa Pagpanag-iya ug Yuta

A. *Tagabawa* Tribe of Toril

- Adunay katungod nga manag-iya ug yuta.
- Adunay katungod nga mu-cancel sa tanan na land rights certificate (processed illegally) nga gipanag-iya sa mga migrants sa sulod sa AD area, walay apil ang mga titulo nga sa legal nga proseso nakuha bag-o pa o human sa IPRA.
- Bawal ang pagbaligya sa yuta sa Ancestral Domain.
- Ginadili ang pagbahin-bahin sa yutang kabilin nga anaa sa protected area.
- Ang tanan nga mga yuta nga nasulod sa Ancestral Domain na mabalik sa tribo himuon na production area*.
 - *Production area- kinahanglan ug kontrata kauban ang mga investors; gamiton sad kini alang sa land development, labi na sa pang-agrikultura. (please refer to Royalty Tax Section)
- Bawal himuong sablag ang yutang kabilin, such as marriages, bayad sa iyang salaod.

B. Non-IP Migrants and IP Migrants

1. Makipag-coordinate sa Barangay Tribal council, ug ang Barangay Tribal Council irefer kini sa ADMO.
2. Hatagan sila ug Certificate of Right for Occupancy sa ADMO.
3. Dili makapatitulo sa luna nga iyang gitikad sulod sa AD.
4. Kinahanglan musunod sa mga balaod ug mga kasabutan nga gimugna sa IPS.

C. Group Entry and Individual Entry

1. Sectoral Groups*
2. Researchers and Missionaries*
3. Non-Government Organizations*
 - *Dapat magpahigayon ug FPIC ug mangayo ug permit gikan sa ADMO

Rules on Land Acquisition

A. *Tagabawa* Tribe of Toril

- Has a right to own lands
- Has the right to cancel illegally processed land right certificates, but not the titles issued legally before and during the implementation of the IPRA Laws.
- Not allowed to sell areas in the ancestral domain.
- Division of lands within the protected area is prohibited.
- All areas within the ancestral domain returned to the tribe will be used as production areas*
 - *Production area- an agreement should be made with the investors; will be utilized for land development, especially for agriculture (please refer to Royalty Fees Section)
- Lands will not be allowed as payment, such as dowry for marriage and payment for sanctions and penalties.

B. Non-IP Migrants and IP Migrants

1. Should coordinate with the Barangay Tribal Council, who will refer to ADMO.
2. The ADMO shall provide a Certificate of Right for Occupancy.
3. Migrants is not allowed to apply for land titles for areas within the ancestral domain.
4. Migrants should abide to the rules and regulations implemented by the IPS.

C. Group Entry and Individual Entry

1. Sectoral Groups*
2. Researchers and Missionaries*
3. Non-Government Organizations*
 - *Should conduct FPIC and secure certification from the ADMO

Mga Balaod diha sa Pagprotekta ug Padumala sa Kinaiyahan

- A. Places: Daliaon Plantation, Tungkalan, Tagurano, Eden, and Catigan
- Protektado ug nagkonserbar kauban ang mga tribal leaders ug elders
 - Hugot nga ginabawal ng pagputol sa kahoy, kaingin, ug pagpanguma sulod sa protected area
 - Ang kaning lima ka barangay mao ang protected areas gibalidar sa komunidad
- B. Cultural Sites
- Ginadili ang pagsulod sa sagrado nga lugar, simbahanan, ug mga lubnganan gawas sa mga kulturanhong aktibidades sa tribo, ug para sa research ug academic nga tuyo.
 - Kinahanglan magpahigayon ug FPIC ug permit the Barangay Tribal Council pinaagi sa gihatag nga certification
- C. Wildlife
- Sulod sa panahon sa pagpadaghan sa mga hayop (5 years) sa kahayupan, ginadili ang pag hunting, trapping, ug pagkolekta niini.
- D. Aquatic Organisms
- Hugot nga ginadili ang illegal na pamaagi sa pagpangisda sama sa paggamit ug mga kemikal, pesticides, kuryente, dinamita, ug mga makahilo nga tanom (sama sa tubli, biyante, ug uban pa).
- E. Riverbanks
- Ginarekomenda ang pagtanom ug kahoy, seedlings, ug kawayan.
1. Denuded/ deforested and watershed areas:
 - Magpahigayon ug reforestation ug rehabilitation sa lima ka barangay.
 - Ang komunidad sa IP adunay obligasyon nga magpahigayon ug aktibedades sa pagpananom nga ginapangunahan sa mga tribal elders ug tribal council (apil niini ang IP Youth ug IP Women)
 2. Non-timber Products
 - Ang mga minor forests (kawayan, rattan, abaca, ug uban pa) pwede magamit sa mga IP nga adunay pirmiso sa Tribal Council.
 3. Hugot na ginadili ang pagmina.

Rules in Environmental Conservation

- A. Places: Daliaon Plantation, Tungkalan, Tagurano, Eden, and Catigan
- Protected and conserved by the community with tribal leaders and elders
 - Logging, kaingin, and farming is strictly prohibited in the protected area.
 - These five barangays are the protected areas as validated by the community.
- B. Cultural Sites
- Entry to sacred places, ritual areas, and burial grounds is not allowed except for cultural activities, research and academic purposes.
 - An FPIC should be performed before conducting any activities (except for cultural activities by the tribe) and a permit/ certification from the Barangay Tribal Council.
- C. Wildlife
- Hunting, trapping, and collection of wild animals is not allowed within five years (for reproduction of wild animals).
- D. Aquatic Organisms
- It is strictly prohibited to use illegal fishing methods such as use of chemicals, pesticides, electrocution, and plant poison (such as tubli, biyante, and others).
- E. Riverbanks
- It is recommended to plant trees, seedlings, and bamboo.
1. Denuded/ deforested and watershed areas:
 - Rehabilitation and reforestation activities for the five barangays.
 - The IP community has the obligation to conduct reforestation activities spearheaded by the tribal elders and tribal council.
 2. Non-timber Products
 - Minor forests (bamboo, abaca, and others) can be used by the IP community as permitted by the tribal council.
 3. Mining is strictly prohibited.

Pagdumala sa Kayutaan

1. Kadtong mga Non-IP og IP gawas sa *Tagabawa*, dili basta mapahawa kay respituhon ang ilang katungod, pero depende gihapon sa sitwasyon o kahimtang, labi na kung makalapas sa pamalaod sa ADMO.
2. Ang mga tribal council ug lederes obligado nga motabang sa pag-konserbar, pagprotekta ug pagbantay sa yutang kabilin.
3. Naay silot nga ipahigayon sa tanang muhimo ug illegal mining, illegal logging, illegal hunting, kaingin, treasure hunting, ug pagbaligya sa area diha sa ancestral domain.

Royalty Fee

Tanan nga pribado nga mga negosyante, kompanya, ug mga indibidwal nga musulod sa ancestral domain alang sa maski unsa nga tuyo kinahanglan makig-kontrata sa ADMO.

1. Kinahanglan musunod sa mga polisiya.
2. Kinahanglan muagi sa evaluation ug validation sa proyekto.
3. Magdepende ang royalty tax sa proyekto.

A. Small Diversified Agriculture:

Php 10, 000/ hectare/ year *

*valid for the first 5 years of the agreement

B. Large-Scale Businesses

Php 25, 000/ hectare/ year***

*valid for the first 5 years of the agreement

**require FPIC

C. Commercial and Quarry [Subject to FPIC]

D. Water Extraction

Minimum: Php 10, 000/ month*

Maximum: Php 1,000,000/month*

*subject for FPIC

- obligado ang asosasyon nga muhatag ug porsiyento sa ilang kita sa isa ka tuig

Resource Governance

1. Non-IPs and Non-*Bagobo Tagabawa* IP migrants shall not be evicted immediately to respect their rights, however it still depends on the current situation, especially if the policies of the ADMO is violated.
2. The tribal leaders and elders are obliged to cooperate in the conservation, protection, and stewardship of the ancestral domain.
3. Sanctions and penalties shall be given to those who performed illegal activities such as mining, logging, hunting, kaingin, treasure hunting, and selling of areas in the ancestral domain.

Royalty Fee

All private entities, companies, and individuals who wish to enter the ancestral domain for whatever purpose should sign an agreement with the ADMO.

1. They should follow policies.
2. The project should undergo evaluation and validation.
3. They should pay royalty fees depending on the nature of the project.

A. Small Diversified Agriculture:

Php 10, 000/ hectare/ year *

*valid for the first 5 years of the agreement

B. Large-Scale Businesses

Php 25, 000/ hectare/ year***

*valid for the first 5 years of the agreement

**require FPIC

C. Commercial and Quarry [Subject to FPIC]

D. Water Extraction

Minimum: Php 10, 000/ month*

Maximum: Php 1,000,000/month*

*subject for FPIC

- the association should pay a percentage of their earnings in a year

